

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง หลักนิติธรรมและหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

จัดทำโดย ศ.ดร. ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช
รหัส ๖๕๑๐๑๙

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑๐
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักนิติธรรมและหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ศ. ดร.ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช

บทนำ

ในรอบหลายปีที่ผ่านมา ถ้าจะถามว่ามีถ้อยคำใดที่มีการกล่าวถึงหรืออ้างหรือใช้กันมากที่สุดหากไม่นับคำว่า “ประชาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญ” แล้ว คำๆ นั้นต้องเป็นคำว่า “หลักนิติธรรม” อย่างไม่ต้องสงสัยอย่างไรก็ดี หากมีการซักถามหรือวิเคราะห์ลงลึกลงไปก็จะพบว่าผู้พูดก็ไม่แน่ใจเหมือนกันว่าหลักนิติธรรมคืออะไรหรือไม่สามารถอธิบายให้เป็นที่เข้าใจได้อย่างเหมาะสมเพียงพอว่าหลักนิติธรรมกินความแคบกว้างเพียงใด จนหลายครั้งการกล่าวถึงหลักนิติธรรมมิได้มีความหมายมากไปกว่าเป็นคำพูดที่ลอยฟุ้งอยู่ในอากาศ^๑ หรือคำพูดที่ติดปากไปแล้ว (cliché) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังเกิดเหตุการณ์รัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ หลายทุกภาคส่วนของสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นวงวิชาการ องค์กรตุลาการ นักการเมือง ภาคประชาสังคม องค์กรอิสระ ฯลฯ ล้วนแล้วกล่าวถึงความสำคัญของหลักนิติธรรมทั้งสิ้นแต่่มมองหรือความเข้าใจความหมายต่อคำว่าหลักนิติธรรมก็มีความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน

ในบทความนี้จะประมวลคำอธิบายและข้อคิดเห็นเกี่ยวกับหลักนิติธรรมที่ถูกอธิบายทั้งในวงวิชาการต่างประเทศและในประเทศไทยว่ามีความหมายอย่างไร และในบรรดาคำอธิบายที่แตกต่างกันนั้น ลักษณะร่วมกัน (common features) ที่เป็นแก่นความคิดของหลักนิติธรรมคืออะไร

๑. การแปลและความหมายของคำว่า the Rule of Law ในวงการนิติศาสตร์ไทย

อาจกล่าวได้อย่างไม่ผิดนักว่าไม่มีศัพท์ทางกฎหมายใดที่จะมีคำแปลภาษาไทยในอย่างมากมายมากไปกว่าคำ the rule of law ทั้งๆ ที่ นักกฎหมายไทยมีความคุ้นเคยกับคำว่า the rule of law มานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากการมีคำแปลต่างๆ เช่น “หลักธรรม”^๒ “หลักธรรมแห่งกฎหมายหรือนิติปรัชญา”^๓ “ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย”^๔ “นิติธรรมวินัย”^๕ “หลักกฎหมาย” “กฎของกฎหมาย”^๖ “นิติสดมภ์”^๗

ยิ่งกว่านั้น ในอารัมภบทของพระราชบัญญัติสัญญาชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ ซึ่งประกาศใช้ในรัชการที่ ๖ ก็ได้มีการใช้คำว่า “มูลนิติธรรม” แล้ว แสดงให้เห็นว่ามีการใช้คำว่า “นิติธรรม” ในสังคมไทยเนิ่นนานมาแล้วแต่คำว่า มูลนิติธรรมในพระราชบัญญัติสัญญาชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ ไม่น่าจะหมายถึง the rule of law อย่างกฎหมายอังกฤษเพราะกฎหมายสัญญาชาติของไทยที่ออกในสมัยรัชกาลที่หกนั้นมิได้มีเนื้อหาที่

^๑ Vitit Mantarbhorn, Rule of Law and Aspects of Human Rights in Thailand From Conceptualization to Implementation, in Asian Discourses of Rule of Law: Theories and implementation of rule of law in twelve Asian countries, France and the U.S. edited by Randall Perenboom, (USA:Routledge,2004),p. 346

^๒ ดุลพาหะ เล่ม ๑๒ ปีที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘, หน้า ๘๑-๘๕

^๓ ศิริ วิศิษฎ์ธรรม อัครวนนท์, The rule of law, ดุลพาหะ เล่ม ๑๐ ปีที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๑๑๒๓

^๔ ดุลพาหะ เล่ม ๑๑ ปีที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๓, หน้า ๑๔๐๘

^๕ ดุลพาหะ เล่ม ๔ ปีที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๔, หน้า ๓๘๔

^๖ โปรดดูคำวินิจฉัยส่วนตัวของท่านธานิศ เกศวพิทักษ์ในคดียุบพรรคไทยรักไทย

^๗ จำรูญ เจริญกุล, The rule of law, ดุลพาหะ เล่ม ๑ ปีที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕, หน้า ๖๐

เกี่ยวข้องกับภารกิจทางอาญาและการพิจารณาคดีโดยศาลธรรมดาอย่างที่ไต่สวนนักกฎหมายอังกฤษอธิบายไว้แต่อย่างไร

ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายคำว่า หลักนิติธรรมหมายถึง "หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ในขณะที่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี กำหนดว่า หลักนิติธรรมหมายถึง “การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆให้ทันสมัยเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคมและสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎหมาย กฎ ข้อบังคับเหล่านั้น โดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล”

๒. ไต่สวนกับแนวคิดเรื่อง the Rule of Law และ Parliamentary Sovereignty

๒.๑ องค์ประกอบของหลักนิติธรรม

ไต่สวนได้เสนอความหมายหรือองค์ประกอบของหลักนิติธรรมว่ามีอยู่สามประการคือ

ประการที่หนึ่ง ไต่สวนได้กล่าวถึงหลักกฎหมายสำคัญของกฎหมายอาญาคือหลักไม่มีความผิดไม่มีโทษหากไม่มีกฎหมาย (*nullum crimen nulla poena sine lege*) และบุคคลจะถูกพิจารณาพิพากษาคดีโดยศาลธรรมดา(หรือหมายถึงศาลยุติธรรมเท่านั้น)

ประการที่สอง ไต่สวนได้กล่าวถึงหลักความเท่าเทียมกันของบุคคลต่อกฎหมาย และปฏิเสธในเรื่องของอภิสิทธิ์ (Privileges) โดยไต่สวนได้กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ทุกคนตั้งแต่นายกรัฐมนตรีจนถึงเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษีตกอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบเดียวกันสำหรับบรรดาการกระทำที่ตกลงไปโดยปราศจากมูลอันจะอ้างได้ตามกฎหมายได้เฉกเช่นเดียวกับประชาชนคนอื่นๆ”

ประการที่สาม ไต่สวนอธิบายว่า สิทธิขั้นพื้นฐานหรือการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น มาจากการตัดสินใจหรือคำพิพากษาของศาลที่เรียกว่า “กฎหมายคอมมอนลอว์” (Common law) มิได้เกิดจากรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร

ในขณะที่ลักษณะของหลักนิติธรรมที่ไต่สวนอธิบายสองประการแรกนั้นจะเป็นหลักกฎหมายที่เป็นสากลเกือบไม่มีนักนิติศาสตร์ท่านใดโต้แย้งหลักกฎหมายสองประการได้และเป็นหลักกฎหมายที่ภาคพื้นยุโรปก็รับรองไว้เช่นกัน แต่ลักษณะประการที่สามนี้ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของการเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษที่ไม่เหมือนในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เหตุผลที่ไต่สวนเห็นว่าการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้นมิได้มาจากรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างประเทศในภาคพื้นยุโรปนั้นเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของประเทศอังกฤษเองที่ศาลมีบทบาทสำคัญในการใช้และตีความกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการออกหมายจับหรือการควบคุมตัวซึ่งจะกระทำมิได้หากไม่มีหมายศาลที่เรียกว่า A writ of *habeas corpus* การที่จะต้องมีหมายศาลก่อน มิฉะนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่อาจควบคุมหรือกักขังบุคคลได้นั้นเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในด้านกระบวนการพิจารณา (procedural) มากกว่าในเชิงเนื้อหา จากนั้นศาลอังกฤษก็คุ้มครองสิทธิเสรีภาพด้านอื่นๆของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสิทธิเสรีภาพในการรวมตัวกัน เสรีภาพในการพูดแสดงความคิดเห็น เป็นต้น

^๑ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ ข้อ ๔.๒ (๑)

การให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนของประเทศอังกฤษมาจากคำตัดสินของศาลหา
ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญไม่

๒.๒ หลักความสูงสุดของรัฐสภา

หลักความสูงสุดของรัฐสภาหรือ Supremacy of Parliament ซึ่งเป็นแนวคิดของประเทศ
อังกฤษเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ที่ยาวนานระหว่างฝ่ายขุนนางและกษัตริย์ และ
ระหว่างฝ่ายขุนนางกับฝ่ายตุลาการ จนกระทั่งในสมัยของการปฏิวัติที่รุ่งโรจน์ (Glorious revolution)
ค.ศ. ๑๖๘๘ - ๑๖๘๙ รัฐสภาของอังกฤษก็ได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาดและได้มีการทำเอกสารสำคัญที่
คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนคือ Bill of Rights หลักความสูงสุดของรัฐสภาได้หยั่งรากลึกลงใน
ประเทศอังกฤษจนถึงทุกวันนี้ หลักความสูง สุดของรัฐสภามีความหมายว่า กฎหมายที่ตราโดยรัฐสภาที่
เรียกว่า “รัฐบัญญัติ” (Statute) มีค่าบังคับเป็นกฎหมายมีสถานะที่สูงกว่าคอมมอนลอว์อันเป็นหลัก
กฎหมายที่ศาลได้ตัดสินเป็นบรรทัดฐาน อำนาจในการตรากฎหมายของรัฐสภานี้ไม่ถูกจำกัดด้วย
รัฐธรรมนูญอย่างในประเทศภาคพื้นยุโรปเนื่องจากประเทศอังกฤษไม่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์
อักษร ดังนั้น อำนาจในการตรากฎหมายของรัฐสภาอังกฤษจึงมีอำนาจมากมาเสียจน De lome
นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสผู้สนใจรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษ กล่าวว่า “รัฐสภาอังกฤษสามารถ
ออกกฎหมายได้ทุกอย่างยกเว้น การออกกฎหมายให้ผู้ชายเป็นผู้หญิงและให้ผู้หญิงเป็นผู้ชาย”
(Parliament can do any- thing except make a man a woman and a woman a man) การ
ควบคุมอำนาจตรากฎหมายของรัฐสภาอังกฤษจะถูกควบคุมทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นการควบคุมภายใน
หรือการควบคุมทางภายนอกซึ่งเป็นการควบคุมโดยผู้มีสิทธิเลือกตั้งว่าประชาชนจะเลือกพรรคการเมือง
นั้นอีกหรือไม่หรือประชาชนอาจใช้สิทธิคืออแพ่ง (Civil disobedience) ต่อกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งก็ได้

หลักความสูงสุดของรัฐสภานี้ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายรวมถึงฝ่ายตุลาการด้วย อย่างไรก็ตาม
ก็ มีข้อวิพากษ์วิจารณ์จากนักกฎหมายว่า หลักความสูงสุดของรัฐสภานี้จะขัดกับหลักนิติธรรมหรือไม่ ดังที่
กล่าวมาในตอนต้นว่า หลักนิติธรรมของประเทศอังกฤษนี้จะใช้กับฝ่ายบริหารและฝ่ายปกครองเท่านั้นจะ
ไม่ใช้กับฝ่ายนิติบัญญัติ ดังนั้น หากรัฐบัญญัติมีเนื้อหาที่กระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชน ศาลก็จะ
ตีความรัฐบัญญัติ ในทิศทางที่จะรักษาสหิขั้นพื้นฐานของประชาชนหรือตีความให้มีผลเป็นการจำกัด
สิทธิเสรีภาพของประชาชนให้น้อยที่สุด หรือตีความให้สอดคล้องกับเสรีภาพส่วนบุคคลที่ได้รับการ
ยอมรับโดยจารีตประเพณีดั้งเดิม^๙ โดยขณะที่ศาลตีความรัฐบัญญัติ ศาลจะมีสมมติฐานว่า รัฐบัญญัติที่ตรา
โดยรัฐสภาจะมีความสอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับคอมมอนลอว์ และถึงแม้รัฐบัญญัติดังกล่าวจะมีเนื้อหา
ที่จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่ศาลก็อาจตีความกฎหมายไปในทางที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของ
ประชาชนหรือจำกัดการใช้อำนาจอย่างอำเภอใจของฝ่ายปกครองได้ อย่างไรก็ตาม หลักความสูงสุดของ
รัฐสภาก็ยังยืนยันว่ารัฐสภาสามารถตรากฎหมายออกมาเพื่อลบล้างคำพิพากษาของศาลได้

^๙ TRS Allan, *Law, Liberty, and Justice: The Legal Foundations of British Constitutionalism* (Oxford University Press, 1993, p. 13

๓. แนวคิดเรื่อง The Rule of Law ของนักนิติศาสตร์ต่างประเทศ

๓.๑ แนวคิดของศาสตราจารย์ Friedrich August Hayek

ศาสตราจารย์ Hayek เป็นผู้หนึ่งที่ศาสตราจารย์ Joseph Raz ยกย่องว่าเป็นผู้ที่อธิบายความหมายของหลักนิติธรรมได้ชัดเจนที่สุดศาสตราจารย์ Hayek โดยศาสตราจารย์ Hayek อธิบายว่าหลักนิติธรรมในหนังสือคลาสสิกของท่านชื่อว่า The Road to Serfdom ว่าหมายถึง “ทุกการกระทำของรัฐบาลจะต้องผูกพันกับกฎเกณฑ์ที่แน่นอนและถูกประกาศให้ทราบล่วงหน้าแล้ว โดยกฎเกณฑ์ที่ว่านี้จะช่วยคาดการณ์ให้แน่ชัดได้ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะใช้อำนาจบังคับในสถานการณ์ใดและช่วยการวางแผนของปัจเจกบุคคลบนพื้นฐานของความรู้ดังกล่าว”^{๑๐} และในหนังสืออีกเล่มชื่อว่า The Constitution of Liberty ศาสตราจารย์ Hayek ได้อธิบายหลักนิติธรรมว่ามีที่มาทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยกรีกโดยมีรากฐานมาจาก คำว่า *Isonomia* แปลว่า ความเท่าเทียมกันต่อกฎหมายแก่บุคคลทุกคน (equality of laws to all manner of person)^{๑๑} และท่านยังได้ขยายความลักษณะของกฎหมายที่แท้จริง (หรือหลักนิติธรรม) ว่าต้องมีลักษณะเป็นนามธรรม ทั่วไป ไม่มีผลย้อนหลัง มีความชัดเจนและมีความเท่าเทียมกันและหลักการแบ่งแยกอำนาจ^{๑๒}

๓.๒ แนวคิดของศาสตราจารย์ ลอน ฟูลเลอร์ (Lon Fuller)

แม้ศาสตราจารย์ ลอน ฟูลเลอร์ แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด จะไม่ได้กล่าวถึงเรื่องหลักนิติธรรมโดยตรงแต่ท่านได้เสนอแนวคิดเรื่องศีลธรรมของกฎหมาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ฟูลเลอร์พยายามเสนอว่ากฎหมายที่ดีควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งนักนิติศาสตร์หลายท่านได้โยงแนวคิดดังกล่าวเข้ากับเรื่องหลักนิติธรรม^{๑๓} ว่า หลักนิติธรรมตามความคิดของศาสตราจารย์ฟูลเลอร์นั้นมียอดประกอบที่สำคัญ ๘ ประการคือ^{๑๔}

- (๑) บทบัญญัติของกฎหมายต้องมีลักษณะทั่วไป (Generality)
- (๒) ต้องมีการประกาศใช้กฎหมายให้ทราบ (Promulgation)
- (๓) ห้ามใช้กฎหมายย้อนหลัง (Retroactive Laws)
- (๔) กฎหมายต้องมีความชัดเจน (The Clarity of Laws)^{๑๕}
- (๕) กฎหมายต้องไม่ขัดแย้งกันเอง (Contradiction in the Laws)
- (๖) ห้ามกฎหมายเรียกร้องในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ (Laws Requiring the Impossible)
- (๗) ความคงอยู่อย่างสม่ำเสมอของกฎหมาย (Constancy of the Law through Time)
- (๘) ความอยู่ในร่องในรอยของการกระทำของเจ้าหน้าที่กับบทกฎหมายที่ประกาศแล้ว (Congruence between Official Action and Declared Rule)

^{๑๐} Friedrich August Hayek, The Road to Serfdom, (Great Britain:Routledge,2001), pp.75-76

^{๑๑} Friedrich August Hayek, The Constitution of Liberty, (Great Britain: Routledge,2006),p.144

^{๑๒} Ibid.pp.182-185

^{๑๓} Colleen Murphy, Lon Fuller and the Moral Value of the Rule of Law, ,Law and Philosophy (2005) 24: 239–262 p. 240

^{๑๔} Fuller, Lon, Morality of Law, rev. ed. (New Haven: Yale University Press,1964), pp.46-91

^{๑๕} ในเรื่องความชัดเจนแน่นอนทางกฎหมายหรือที่เรียกว่า legal certainty นั้น ศาสตราจารย์กุสตาฟ ราดบวร์คก็เห็นว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของกฎหมายที่เรียกว่า *Rechtssicherheit*

๓.๓ ศาสตราจารย์ เจนนิ่งส์ (Jennings)^{๑๖}

๑.หลักนิติธรรมหมายถึง การจำกัดอำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ ยกเว้นอำนาจของรัฐสภาในทางนิติบัญญัติ

๒.องค์อธิปัตย์หรือบุคคลที่กระทำในนามของรัฐและใช้อำนาจรัฐตราบท่าที่ใช้อำนาจดังกล่าวให้เป็นไปตามกฎหมาย

๓.หลักความเสมอภาคต่อกฎหมาย โดยห้ามมิให้ใช้กฎหมายอย่างเลือกปฏิบัติ

๓.๔ ศาสตราจารย์ Paul Craig และศาสตราจารย์ Robert Summers

ศาสตราจารย์ Paul Craig และศาสตราจารย์ Robert Summers ได้เสนอแนวคิดหลักนิติธรรมออกเป็นสองประเภทคือ หลักนิติธรรมในเชิงรูปแบบ (Formal) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า thin conception of the rule of law และหลักนิติธรรมในเชิงเนื้อหา (Substantive) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า thick conception of the rule of law ศาสตราจารย์ Paul Craig อธิบายความแตกต่างของประเภทหลักนิติธรรมทั้งสองว่า หลักนิติธรรมในเชิงรูปแบบนั้นจะให้ความสำคัญกับกระบวนการตรากฎหมายว่ามีความถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ กฎหมายมีความชัดเจนหรือไม่ มีการประกาศใช้กฎหมายอย่างถูกต้องหรือไม่ โดยที่มิได้พิจารณาเนื้อหาสาระของกฎหมายว่ามีการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนหรือไม่ หลักนิติธรรมในเชิงรูปแบบจึงไม่สนใจว่ากฎหมายนั้นจะดีหรือเลว ในทางตรงกันข้ามหลักนิติธรรมในเชิงเนื้อหาจะพิจารณาเนื้อหาสาระของกฎหมายว่าดีหรือเลว สอดคล้องกับสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนหรือไม่^{๑๗}

ในขณะที่ศาสตราจารย์ Robert Summers หลักนิติธรรมในเชิงเนื้อหานั้นได้รวมคุณค่าของกำเนิดบางประการเข้าไว้ด้วย เช่น การให้หลักประกันขั้นต่ำของสวัสดิการ (securing minimum welfare) กฎของการรักษาความหลากหลายของตลาดเศรษฐกิจ (variety of the market economy) กฎของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (basic human rights) กฎของการปกครองแบบประชาธิปไตย and rules institutionalizing (democratic governance) ซึ่งคุณค่าเหล่านี้จะไม่พบในหลักนิติธรรมในเชิงรูปแบบ^{๑๘}

กล่าวโดยสรุป หลักนิติธรรมในเชิงรูปแบบนั้นเป็นการพิจารณาในมุมมองของการให้ความสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบหรือขั้นตอนกระบวนการของกฎหมายโดยที่มิได้ให้ความสำคัญของเนื้อหาของกฎหมายว่ามีความเป็นธรรมหรือไม่ เป็นกฎหมายที่ดีหรือไม่แต่พิจารณาแต่เพียงว่า กฎหมายนั้นมีการใช้บังคับย้อนหลังหรือไม่ มีการประกาศใช้กฎหมายล่วงหน้าหรือไม่ กฎหมายมีความชัดเจนและใช้บังคับเป็นการทั่วไปหรือไม่ เป็นต้น ในขณะที่หลักนิติธรรมในเชิงเนื้อหาเป็นการพิจารณาในเนื้อหาสาระของบทบัญญัติ

^{๑๖} Jennings, *The Law and the Constitution* (University of London Press, 5th ed 1959, pp 47-51), pp. 91-3

^{๑๗} Paul Craig, "Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law," *Public Law* 467,467 (1997).

^{๑๘} Robert S. Summers, "A Formal Theory of the Rule of Law," *6 Ratio Juris* 127,135 (1993)

กฎหมายว่ามีความเป็นธรรมมากน้อยเพียงใด ชัดกับหลักประชาธิปไตยหรือไม่ สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนหรือไม่เป็นต้น^{๑๙}

๓.๕ ศาสตราจารย์ Joshep Raz

ศาสตราจารย์ Joshep Raz ได้อธิบายแนวคิดเรื่องหลักนิติธรรมว่า ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึงการปกครองโดยกฎหมายหรือประชาชนเชื่อฟังกฎหมายแต่ในความหมายอย่างแคบหากพิจารณาในเชิงนิติปรัชญาหรือปรัชญาการเมืองแล้ว หลักนิติธรรมหมายถึง รัฐบาลปกครองโดยกฎหมาย และรัฐบาลยอมตนอยู่ภายใต้กฎหมายด้วย ซึ่งในทรรศนะของ Raz หลักนิติธรรมจะประกอบด้วยหลักที่สำคัญคือ

(๑) ทุกกฎหมายต้องใช้บังคับในอนาคตอย่างเปิดเผยและชัดเจน (All law should be prospective, open and clear) ความหมายของข้อนี้คือกฎหมายจะใช้บังคับกับเหตุการณ์หรือบุคคลย้อนหลังไม่ได้ ในบางกรณีอาจมีการใช้กฎหมายย้อนหลังได้แต่ต้องไม่ขัดกับหลักนิติธรรม ประชาชนจะต้องสามารถเข้าถึงกฎหมายได้และความหมายของบทบัญญัติของกฎหมายต้องชัดเจน ไม่กำกวมหรือคลุมเครือ

(๒) กฎหมายควรมีความมั่นคงแน่นอน (Law should be relatively stable) หมายความว่ากฎหมายไม่ควรถูกเปลี่ยนแปลงบ่อยมากนัก

(๓) การออกกฎหมายควรมีลักษณะเปิดเผย มั่นคง ชัดเจนและทั่วไป หมายความว่า การออกกฎหมายนั้นจะต้องมีลักษณะเป็นการทั่วไป ไม่ใช่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมีการเลือกปฏิบัติ

(๔) หลักความเป็นอิสระของตุลาการ

(๕) กระบวนการพิจารณาคดีเป็นธรรม

(๖) การตรวจความชอบด้วยกฎหมายโดยองค์กรตุลาการ

(๗) ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ง่าย

(๘) องค์กรที่เกี่ยวข้องในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมไม่ควรมีดุลพินิจในการบิดเบือนกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ Joshep Raz ได้วิจารณ์ความไม่เห็นด้วยที่จะนำเรื่องหลักนิติธรรมไปปะปนกับอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างคำว่า “ประชาธิปไตย” (Democracy) “หลักความเสมอภาคต่อกฎหมาย” (equality before the law) หรือความคิดที่เป็นนามธรรม อย่างคำว่า “กฎหมายที่ดี” “กฎหมายที่ยุติธรรม” สิทธิมนุษยชน(Human rights) และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Dignity) โดย Raz ได้กล่าวว่า “ประเทศที่มีระบบกฎหมายมิได้เป็นประชาธิปไตย มีการปฏิเสธสิทธิมนุษยชน มีความยากจนอย่างมาก มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ มีความไม่เสมอภาคทางเพศ และมีการคุกคามความเชื่อทาง

^{๑๙} โปรดดูรายละเอียดใน Randall Peerenboom (ed.), *Asian Discourses of Rule of Law: Theories and implementation of rule of law in twelve Asian countries, France and the U.S.* edited by Randall Perenboom, (U.S.A: Routledge, 2004),p.2; Tamanaha, Brian. “The Rule of Law for Everyone?”, *Current Legal Problems*, volume 55, (2002)

ศาสนา ในเชิงหลักการ ประเทศเช่นว่านี้ก็อาจปฏิบัติตามข้อเรียกร้องเกี่ยวกับหลักนิติธรรมได้ดีกว่าประเทศที่เป็นประชาธิปไตยในกลุ่มประเทศตะวันตกก็ได้”^{๒๐}

หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity)

หลักนิติธรรมอย่างเดียวน่าจะเพียงพอที่จะให้หลักประกันการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพประชาชนได้ อย่างไรก็ตามศาสตราจารย์ H.A.L. Hart และ Joseph Raz นักนิติปรัชญาที่มีชื่อเสียงมากเห็นว่า กฎหมายที่ตราขึ้นในระบอบเผด็จการก็อาจเป็นกฎหมายที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรมได้ หากว่ากฎหมายนั้นมีเนื้อหาที่ชัดเจน ไม่คลุมเครือ ไม่ใช้กฎหมายย้อนหลังที่เป็นโทษ Raz กล่าวเชิงอุปมาว่า เปรียบได้กับ “มิด” คุณสมบัติที่ดีของมิดคือความคม แต่เราอาจใช้มิดสำหรับฆ่าคนหรือหั่นผักก็ได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ ความคมของมิดไม่ได้บ่งบอกว่าดีหรือไม่ดี ฉะนั้น กฎหมายที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรมอาจถูกใช้ไปในทางวัตถุประสงค์ที่ไม่ดีได้ (bad purposes)^{๒๑}

หลักกฎหมายอีกหลักหนึ่งซึ่งช่วยเสริมหรือทำหน้าที่เคียงคู่กับหลักนิติธรรมคือ หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กฎหมายที่ดีต้องเป็นกฎหมายที่ไม่ทำลาย ลดทอน หรือ ดูถูกเหยียดหยามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในบริบทของรัฐธรรมาภิบาล หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญถือกำเนิดครั้งแรกในกฎหมายพื้นฐาน (Grundgesetz: Basic Law) ของประเทศเยอรมัน ในมาตรา ๑ ที่บัญญัติว่า *“Human dignity shall be inviolable. To respect and protect it shall be the duty of all state authority.”* โดยอาจได้รับอิทธิพลจากกฎบัตรสหประชาชาติที่บัญญัติในอารัมภบทว่า *“to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, ...”*^{๒๒}

อนึ่ง เป็นที่ยอมรับกันในวงการนิติศาสตร์เยอรมันว่า หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในมาตรา ๑ (๑) ของกฎหมายพื้นฐานนั้นมีที่มาในทางประวัติศาสตร์ที่เยอรมันถูกปกครองด้วยระบอบเผด็จการนาซี โดยฮิตเลอร์ ซึ่งมีการทำทารุณกรรม โหดร้ายต่อชาวยิวและชาวต่างชาติจำนวนมาก นับเป็นประวัติศาสตร์ที่น่าขมขื่นอย่างยิ่ง^{๒๓} ชาวเยอรมัน^{๒๔} เลยต้องการเตือนตนเองมิให้ลืมประวัติศาสตร์ (ที่แม้จะไม่น่าจดจำก็ตาม) เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติคนปัจจุบันให้ตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ มิเกล็ดทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจว่า แม้แต่การวันที่สถาปนาการรับรองกฎหมายพื้นฐานเยอรมันก็น่าจะมีใช่เป็นเรื่องบังเอิญ คือวันที่ ๘ พฤษภาคม ๑๙๔๙ ซึ่งวันที่เยอรมันลงนามยอมแพ้ลงนามวันที่ ๗ พฤษภาคม ๑๙๔๕ แต่มีผลเมื่อ ๘ พฤษภาคม ความบังเอิญนี้ Theodor Heuss (ดำรงตำแหน่งประธานสหพันธ์สาธารณรัฐสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีคนแรก) กล่าวว่า *“The fundamental fact is that for each of us May 8, 1945 remains the most tragic and questionable paradox of*

^{๒๐} Keith Culver, Reading in the Philosophy of Law, (Canada: Broadview Press Ltd. 1999) p.14

^{๒๑} Raz, the Rule of Law and Its Virtues, p. 208

^{๒๒} Ariel L. and Sachs, Michael, Human Dignity as a Constitutional Concept in Germany and in Israel, Israel Law Review, vol.44:25,2011, p.27

^{๒๓} Ernst Benda, p.447

^{๒๔} ในอนุมาตราสอง ใช้คำว่า คนเยอรมัน (*“The German people therefore acknowledge inviolable and inalienable human rights as the basis of every community, of peace and of justice in the world.”*)

history. Why? Because we were, at one and the same time, redeemed and destroyed.”^{๒๕}

ขอบเขตความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”

ศาสตราจารย์ Ernst Benda อดีตประธานศาลรัฐธรรมนูญเยอรมันคนที่ ๔ เห็นว่า ขอบเขตความหมายของคำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นั้นอาจผันแปรไปตามสภาพสังคมที่มีลักษณะพลวัตไม่หยุดยั้งและแต่ละสังคมก็อาจให้ความหมายของคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แตกต่างกันไปแม้แต่ประเทศตะวันตกด้วยกันเอง เนื่องจากสภาพสังคม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมล้วนมีผลต่อการให้ขอบเขตความหมายของคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์^{๒๖} Ernst Benda เห็นอีกด้วยว่า ความท้าทายประการหนึ่งคือ การตีความคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้สามารถรับมือกับปัญหาร่วมสมัยในปัจจุบันได้ นักนิติศาสตร์และศาลไม่อาจยึดมั่นกับบริบททางประวัติศาสตร์จนมากเกินไป เมื่อครั้งมีการประกาศใช้กฎหมายพื้นฐานเยอรมันใหม่ๆ ค.ศ. ๑๙๔๙ คำอธิบายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในมาตรา ๑ ของ Gunter Durig คำอธิบายในเรื่อง Gunter Durig ตีพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๕๙ ทรงอิทธิพลในเยอรมันมาก แต่ก็มีเสียงวิจารณ์ว่า คำอธิบายของ Günter Dürig เคร่งครัดและไม่สมบูรณ์ซึ่ง อาจไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันเนื่องจากกาลเวลาได้ผ่านล่วงเลยไปหลายทศวรรษ และผู้ร่างกฎหมายพื้นฐานย่อมไม่สามารถเล็งเห็นหรือคาดการณ์ในอนาคตได้ว่า สังคมจะเผชิญปัญหาอะไรใหม่ๆ ที่มีปัญหาคาบเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น ปัญหาความเป็นอยู่ส่วนตัว (privacy) หรือการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (personal data protection) ปัญหาชีวจริยธรรม (bioethics) อย่างเรื่องการโคลนนิ่ง (cloning) stem cell Euthanasia/assisted suicide การทำแท้ง (abortion) สถานะของตัวอ่อน ตลอดจนประเด็นเรื่องการยกเลิกโทษประหารชีวิต (รวมถึงการจำคุกตลอดชีวิต) เป็นต้น

ลักษณะพิเศษของหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญเยอรมัน

นักนิติศาสตร์และศาลรัฐธรรมนูญเยอรมันเห็นว่า หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีคุณลักษณะสำคัญดังนี้ ประการแรก ยกเลิกเปลี่ยนแปลงไม่ได้ (eternity clause) หมายความว่า รัฐสภาจะเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือยกเลิกหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ได้ ประการที่สอง เป็นหลักเด็ดขาด ไม่มีข้อยกเว้น ศาลรัฐธรรมนูญยืนยันว่าหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักสูงสุดของรัฐธรรมนูญ มาตรการของรัฐจะล้ำเส้นนี้ไม่ได้ หากมาตรการของรัฐละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้แล้วเท่ากับว่าบุคคลนั้นถูกลดทอนเหลือเพียงแค่วัตถุ (object) เท่านั้น^{๒๗} ประการที่สาม หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผูกพันเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับ แต่ศาสตราจารย์ *Christoph Enders* เห็นว่า ผูกพันเอกชนด้วย^{๒๘} ประการที่สี่ หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์คุ้มครองบุคคลหรือมนุษย์ที่มีสภาพบุคคล หรือหลุดจากกรรมมารดาแล้ว ไม่รวมถึงทารกในครรภ์มารดา และมีได้หมายถึง มนุษยชาติ (mankind) ในความหมายนามธรรม ประการที่ห้า หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับหลักเสรีภาพในการ

^{๒๕} Ernst Benda, The Protection of Human Dignity (Article 1 of the Basic Law), SMU Law Review, vol.53,2000,p.445

^{๒๖} Ernst Benda, p.448

^{๒๗} *Christoph Enders*, A RIGHT TO HAVE RIGHTS – THE GERMAN CONSTITUTIONAL CONCEPT OF HUMAN DIGNITY, NUJS LAW REVIEW 3 NUJS L. REV.253 (2010),p.255

^{๒๘} เพิ่งอ้าง, หน้า ๒๕๙

กระทำ (freedom of action: *allegemeine Handlungsfreiheit*) และหลักสิทธิในบุคลิกภาพของตนเอง (general right of the human personality: *Personlichkeitsrecht*) โดยเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ในลักษณะที่ว่า เสรีภาพในการกระทำหรือไม่กระทำของมนุษย์ (external freedom) นั้นมาจากคุณค่าภายในตัวของมนุษย์เอง (internal preconditions) โดยศาลรัฐธรรมนูญได้นำแนวคิดดังกล่าวเป็นฐานในการให้เหตุผลคุ้มครองความเป็นอยู่ส่วนตัวด้วย^{๒๙}

คดีที่น่าสนใจของศาลรัฐธรรมนูญเยอรมันเกี่ยวกับการคุ้มครองหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: การยิงเครื่องบินพาณิชย์

ข้อเท็จจริงย่อมีว่า หลังจากที่ประเทศสหรัฐอเมริกาถูกผู้ก่อการร้ายยึดเครื่องบินพาณิชย์สี่ลำแล้วทำการพุ่งชนตึก World Trade ๒ ตึก ที่ทำการกระทรวงกลาโหมตึก Pentagon และอีกหนึ่งลำถูกยิงตกก่อน รัฐสภาเยอรมันได้ตรากฎหมายชื่อว่า The Aviation Security Act โดยกฎหมายนี้ได้ให้อำนาจหน้าที่รัฐที่จะยิงเครื่องบินโดยสารพาณิชย์ได้หากว่า เครื่องบินดังกล่าวถูกยึดโดยผู้ก่อการร้ายและผู้ก่อการร้ายมีเจตนาที่จะใช้เครื่องบินดังกล่าวเป็นอาวุธ มีการส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญเยอรมันวินิจฉัยถึงความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของพระราชบัญญัตินี้ในปี ค.ศ. ๒๐๐๖ ศาลรัฐธรรมนูญเยอรมันวินิจฉัยว่า The Aviation Security Act ไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ โดยศาลรัฐธรรมนูญให้เหตุผลว่า การที่รัฐยอมให้มีการฆ่าบุคคลที่บริสุทธิ์ (ผู้โดยสาร ลูกเรือ) โดยที่ไม่สนใจนั้นเป็นการลดทอนหรือปฏิบัติเสมือนว่าบุคคลนั้นเป็นวัตถุสิ่งของไม่ใช่มนุษย์ จึงเป็นการละเมิดหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่รับรองไว้ในกฎหมายพื้นฐานมาตรา ๑ โดยข้อความตอนหนึ่งศาลรัฐธรรมนูญเยอรมันกล่าวว่า “*Human life is the vital basis of human dignity as the essential constitutive principle, and as the supreme value, of the constitution All human beings possess this dignity as persons, irrespective of their qualities, their physical or mental state, their achievements and their social status It cannot be taken away from any human being. ....Such a treatment ignores the status of the persons affected as subjects endowed with dignity and inalienable rights. By their killing being used as a means to save others, they are treated as objects and at the same time deprived of their rights; with their lives being disposed of unilaterally by the state, the persons on board the aircraft, who, as victims, are themselves in need of protection, are denied the value which is due to a human being for his or her own sake*”^{๓๐}

หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถูกรับรองครั้งแรกในมาตรา ๔ แห่งรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๔๐ และต่อมาก็ถูกรับรองอีกครั้งในมาตรา ๔ และมาตรา ๒๖^{๓๑} แห่งรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๔๐ และมาตรา ๔ แห่งรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๖๐ อนึ่ง มีข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

^{๒๙} เพิ่งอ้าง, หน้า ๒๕๗

^{๓๐} BVerfG, Judgment of the First Senate of 15 February 2006 - 1 BvR 357/05 -, paras. 124

^{๓๑} มาตรา ๒๖ การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

เป็นมนุษย์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยดังนี้ ประการแรก ในชั้นของกรรมาธิการ พิจารณาร่าง รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๔๐ มีกรรมาธิการบางท่านเสนอว่าให้ตัดคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ออก เนื่องจากไม่มีความหมายแต่คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่าหลักนี้ทำหน้าที่ชี้ลึทธิขั้นพื้นฐาน แล้วเชื่อมโยงกับมาตราอื่นๆ และอธิบายเพิ่มเติมว่า ศักดิ์ศรีหมายถึงการห้ามปฏิบัติต่อมนุษย์เสมือน ไม่ใช่มนุษย์ หรือปฏิบัติต่อมนุษย์เป็นวัตถุสิ่งของ^{๓๒} ประการที่สอง หากเปรียบเทียบกับมาตรา ๑ ของ กฎหมายพื้นฐานเยอรมันแล้ว รัฐธรรมนูญของไทยมีได้มีคำว่า จะละเมิดมิได้ (inviolable) มีเพียงคำว่า เคารพและคุ้มครอง อย่างไรก็ตามคณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๔๐ ชี้แจงว่า เคารพ คือรัฐละเมิดมิได้ส่วนคุ้มครองนั้น หมายถึงหากมีการละเมิด รัฐจะต้องทำให้การละเมิดนั้นหมดไป^{๓๓}

คำวินิจฉัยของศาลปกครอง

เนื่องจากระยะเวลาจำกัด ผู้เขียนค้นคำวินิจฉัยของศาลปกครองได้สามคดี คดีแรก เป็นคดีที่ ศาลปกครองกลาง วินิจฉัยว่า การตีตรวนนักโทษต้องประหารชีวิตไว้ตลอดเวลา เป็นการละเมิดศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์^{๓๔} อย่างไรก็ตาม ศาลปกครองสูงสุดได้ตัดสินกลับคำวินิจฉัยศาลปกครองกลาง โดยเห็นว่า ไม่เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์^{๓๕} ส่วนอีกคดีเป็นคำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดเช่นกัน ผู้ร้องเป็นผู้โดยสารที่ใช้รถไฟเดินทาง แต่รถไฟนี้มีป้ายโฆษณาปิดตามหน้าต่างทำให้ผู้ร้องไม่สามารถเห็นทัศนียภาพภายนอกได้ ผู้ร้องต้องนั่งรถไฟเป็นเวลานานหลายชั่วโมงจึงเกิดอาการไม่สบายตา จึงร้องต่อ ศาลปกครองให้ผู้ถูกร้องเอาแผ่นป้ายโฆษณาออก ศาลปกครองได้กล่าวว่า “รถโดยสารที่ไม่มีหน้าต่างจึง ไม่อาจเรียกได้ว่ารถโดยสาร แต่เป็นรถขนส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ และต้องถือว่าผู้ให้บริการรถโดยสาร สาธารณะที่ไม่มีหน้าต่างปฏิบัติต่อผู้โดยสารเยี่ยงวัตถุ ซึ่งเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของ ผู้โดยสาร ดังนั้น ผู้ถูกฟ้องคดีจึงมีหน้าที่ที่จะต้องจัดให้ผู้โดยสารของขบวนรถไฟทุกขบวนมีหน้าต่าง และดูแลรักษาหน้าต่างผู้โดยสารทุกคันให้อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้สมวัตถุประสงค์ของการจัด ให้มีหน้าต่าง ....”^{๓๖} และอีกคดีเป็นกรณีที่มีระเบียบของหน่วยราชการแห่งหนึ่งเกี่ยวกับการตรวจ ร่างกาย กำหนดให้ผู้เข้ารับการตรวจร่างกายต้องถอดเสื้อผ้าเพื่อรับการตรวจร่างกาย ศาลปกครอง สูงสุดตัดสินว่า การปฏิบัติดังกล่าวขัดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์^{๓๗}

บทสรุป

“หลักนิติธรรม” และ “หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ต่างเป็นหลักกฎหมายสำคัญที่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ รับรองไว้ ทั้งสองหลักต่างทำหน้าที่แตกต่างกัน แต่เสริมซึ่งกันและกัน มีเป้าหมายร่วมกันคือส่งเสริม พิทักษ์สิทธิเสรีภาพของประชาชนและเป็นกรอบใน การใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐทุกระดับ และยังเป็นการเกื้อหนุนให้สมาชิกในสังคมรู้จักการเคารพสิทธิ และความเป็นมนุษย์ของกันและกันมากยิ่งขึ้นซึ่งสอดคล้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์

^{๓๒} ร.ศ.ดร.มนตรี รูปสุวรรณ และคณะ, เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒

^{๓๓} หน้าเดียวกัน

^{๓๔} คำวินิจฉัยศาลปกครองกลางที่ ๑๔๓๘/๒๕๕๒ หน้า ๙-๑๐

^{๓๕} คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ ๒๘๓/๒๕๕๗

^{๓๖} คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด คดีหมายเลขแดงที่ อ.๒๓๑/๒๕๕๐

^{๓๗} คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. ๑๑๑๓/๒๕๖๑